

УДК 347.77:355

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.2.31>

ПРИНЦИПИ ВІДШКОДУВАННЯ ДЕРЖАВОЮ ШКОДИ ФІЗИЧНИМ ОСОБАМ ЗА ВТРАТУ ВЛАСНОСТІ ПО ПРИЧИНІ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Мушенко В.В.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії права,
міжнародного права та приватного права,
ПЗВО «Київський міжнародний університет»
ORCID: 0000-0003-0411-7567

Бісюк О. С.

кандидат юридичних наук, доцент,
директор Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин та права
ПЗВО «Київський міжнародний університет»
ORCID: 0000-0002-1570-2721

Мушенко В.В., Бісюк О.С. Принципи відшкодування державою шкоди фізичним особам за втрату власності по причині військових дій.

У статті досліджено загальні та спеціальні принципи відшкодування шкоди фізичним особам за втрачені ними об'єкти власності у період правового режиму воєнного стану як основа формування законодавчого регулювання такого типу відносин у державі. Охарактеризовано загальні принципи державного регулювання відносин у процесі захисту їх майнових прав фізичних осіб: демократизму, правового плюралізму, пріоритету прав і свобод людини, соціальної спрямованості; керованості та контрольованості тощо. Узагальнено спрямованість принципів на обов'язковість відшкодування у повному обсязі майнової шкоди як втрат, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням свого майна як особистої власності. Встановлено, що загальні принципи права відіграють важливу роль у механізмі адміністративно-правової охорони суспільних відносин. Визначено, що в умовах правового режиму воєнного стану необхідні нові підходи до визначення спеціальних принципів формування правового механізму відшкодування шкоди державою фізичним особам у зв'язку із втратою власності на території нашої держави. Таким спеціальним принципом визначено принцип наявності невідворотного обов'язку в заподіювача шкоди відшкодувати таку шкоду. Запропоновано доповнення до статті 1 Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій...» щодо визначення терміну «спеціальні принципи» як встановлення організаційних та процедурних фундаментальних основ щодо надання компенсації власникам нерухомості, пошкодженої чи знищеної через агресію РФ шляхом колегіальної публічно-приватної оцінки збитків та здійснення виплат за рахунок численних російських активів, які знаходяться на території іноземних держав та були заморожені в межах реалізації міжнародної санкційної політики (первинні джерел фінансування), а також із сформованих фондів міжнародної допомоги, державного та місцевих бюджетів (вторинні джерела фінансування). Такі нормативно-правові зміни активізують процес подальшої трансформації вітчизняної системи регулювання компенсаційних правовідносин в Україні. Визначено перспективним розширення переліку спеціальних принципів щодо відшкодування майнової шкоди та напрацювання правових механізмів виплати компенсації за завдану моральну шкоду у період війни.

Ключові слова. Адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правова охорона, відшкодування шкоди, власність, воєнний стан, законодавство, правовий механізм, право власності, процесуальні гарантії, фізичні особи.

Mushenok V.V., Bisiuk O.S. Principles of state compensation for damage to individuals for loss of property due to military actions.

The article examines the general and special principles of compensation for damage to individuals for property objects lost by them during the period of the legal regime of martial law as the basis for the formation of legislative regulation of this type of relations in the state. The general principles of state regulation of relations in the process of protecting the property rights of individuals are characterized: democracy, legal pluralism, priority of human rights and freedoms, social orientation; manageability and controllability, etc. The orientation of the principles to the obligation of full compensation for

property damage as losses that a person suffered in connection with the destruction or damage to his property as personal property is generalized. It is established that general principles of law play an important role in the mechanism of administrative and legal protection of public relations. It has been determined that under the conditions of the legal regime of martial law, new approaches are needed to determine the special principles of forming a legal mechanism for compensation for damage by the state to individuals in connection with the loss of property on the territory of our state. This special principle defines the principle of the existence of an unavoidable obligation on the part of the perpetrator of the damage to compensate for such damage. An amendment to Article 1 of the Law of Ukraine "On Compensation for Damage and Destruction of Certain Categories of Real Estate Objects as a Result of Hostilities..." is proposed to define the term "special principles" as establishing organizational and procedural fundamentals for providing compensation to owners of real estate damaged or destroyed due to the aggression of the Russian Federation through a collegial public-private assessment of losses and making payments at the expense of numerous Russian assets located on the territory of foreign states and frozen within the framework of the implementation of international sanctions policy (primary sources of financing), as well as from established international aid funds, state and local budgets (secondary sources of financing). Such regulatory and legal changes will activate the process of further transformation of the domestic system of regulation of compensation legal relations in Ukraine. It is determined that the expansion of the list of special principles regarding compensation for property damage and the development of legal mechanisms for the payment of compensation for moral damage caused during the war are promising.

Key words: administrative and legal regulation, administrative and legal protection, compensation for damage, property, martial law, legislation, legal mechanism, property rights, procedural guarantees, individuals.

Постановка проблеми. Події воєнного стану впливають на зміст та результати адміністративно-правової охорони та захисту державою права власності в Україні. Подолання наслідків війни, від якого потерпає населення України, неможливе і без удосконалення вітчизняними органами законодавчої влади принципів правового регулювання здійснення відшкодування шкоди фізичним особам за втрату їх власності. Це питання наразі залишається важливою складовою частиною проблеми адміністративно-правового регулювання суспільно-економічних відносин та стане важливим чинником забезпечення подальшого існування та розвитку держави в період повоєнного відновлення.

Відшкодування шкоди фізичним особам на чітко визначених і всебічно обґрунтованих принципах законодавчого регулювання дозволить створити належні умови для держави, яка була б спроможна забезпечувати процесуальні гарантії гнучкого реагування як на зміни зовнішнього середовища, так і на процеси, що відбуваються в суспільстві. Проте, наразі особливого значення набуває питання визначення спеціальних принципів законодавства при здійсненні процедури відшкодування державою шкоди фізичним особам. Такий стан справ вимагає від представників сучасної правової науки запропонувати оновлену парадигму формування адміністративно-правових засад щодо регулювання зазначених правовідносин за результатами комплексного дослідження зазначеної вище проблематики.

Ступінь розробленості проблеми. Особливості проблематики адміністративно-правового регулювання в цілому та формування конкретного правового механізму здійснення компенсації державою збитків фізичним особам за втрату ними власності, повоєнного відновлення житлової інфраструктури, відшкодування шкоди в результаті втрати чи пошкодження власності внаслідок подій війни тощо відображені в наукових працях таких вітчизняних авторів як Андріяш В.І., Голосніченко І.П., Городецька І.А., Ємельяненко Л.І., Курило В.І., Малій І.І., Мушенко В.В., Радіонова І.П., Рябченко О.П., Суббот А.І., Шрамко С.С., Яковлева С.І. та інші.

Зокрема, Шрамко С. С. здійснив дослідження існуючих способів відшкодування шкоди жертвам воєнного конфлікту, звертаючи увагу на необхідність держав-порушників вжити відповідних заходів для відшкодування шкоди фізичним особам, які є жертвами або постраждали внаслідок таких дій. Наголошено, що наразі універсального механізму відшкодування такої шкоди фізичним особам, заподіяної внаслідок збройної агресії, не сформовано. Найбільш реальним механізмом для України є створений міжнародний компенсаційний механізм, який має на меті відшкодування шкоди та збитків за руйнування та пошкодження майна, втрати контролю над майном тощо [1].

Здійснюючи аналіз доктринальних позицій щодо адміністративно-правового регулювання системної координації органами держави заходів здійснення повоєнного відновлення на засадах системної цілісності та ефективності, Курило В.І. та Мушенко В.В. визначають відсутність в законодавстві моделі відбору та фінансування проектів повоєнного відновлення України та обґрунтову-

ють доцільність підтримання проекту Закону про Національну установу розвитку, який передбачає створення нової однойменної інституції, яка здійснюватиме функції із забезпечення фінансової та іншої підтримки розвитку та відбудови економіки України [2].

Поряд із науковцями, Світлана Яковлева як практик (суддя Верховного Суду) одним із наслідків війни визначає завдання шкоди майну населення країн, на території яких ведуться бойові дії. Дослідниця аналізує способи знищення майна фізичних осіб у воєнний час (знищення чи пошкодження під час обстрілів чи штурмів населених пунктів; вилучення (реквізицію) для потреб воєнної армії; захоплення (розграбовування, знищення) ворогом; залишення (втрата) власниками, які тікали із зони бойових дій) та піднімає питання про відшкодування моральної та матеріальної шкоди у судовому порядку [3].

У зазначених працях, а також у дослідженнях інших авторів, містяться розрізнені елементи адміністративно-правового забезпечення відносин відшкодування втраченого майна як власності фізичних осіб, проте, на нашу думку, стабільна нормативно-правова база регулювання зазначених відносин повинна формуватися на системі чітких загальних та спеціальних принципів.

Метою даної статті, спираючись на напрацьований вітчизняними науковцями передовий досвід, є спроба здійснення аналізу теоретико-правових засад реалізації компенсаційних загальних та спеціальних принципів, згідно яких у законодавстві закріплюється виконання процедур відшкодування втрат майна як власності фізичних осіб внаслідок впливу подій війни, а також надання пропозицій щодо удосконалення теоретико-правових елементів існуючої нормативно-правової бази за проблематикою дослідження.

Викладення основного матеріалу. Державну політику в будь-якій галузі суспільно-управлінських відносин у науці адміністративного права визначають як «напрямок дій (або бездіяльність), що обирає державна влада (орган державної влади, що має повноваження: правові, політичні й фінансові) для вирішення певної проблеми або сукупності взаємозалежних проблем регулювання суспільних відносин» [4, с. 14].

Однією з першочергових проблем діяльності держави періоду воєнного стану та повоєнного відновлення є подолання руйнівних наслідків війни шляхом забезпечення у законодавстві правових механізмів відшкодування майнової шкоди фізичним особам у результаті втрат ними об'єктів своєї власності. Реалізація такої дії державою можлива за умови удосконалення усієї спеціальної вітчизняної нормативно-правової бази, яка у свою чергу, повинна бути сформована, опираючись на сучасні принципи здійснення регулювання зазначених відносин.

Актуальність такої постановки питання підтверджується тим, що політика держави у сфері майнової компенсації фізичним особам руйнівних наслідків війни, як інструмент реалізації відносин державної влади, багатозначна за обраними цілями і завданнями. Це, у свою чергу, слугує об'єктивною причиною доцільності належного обґрунтування найістотніших, специфічних, стійких зв'язків і відносин, притаманних державі та закладених в її основних принципах. Дослідження принципів відшкодування шкоди державою фізичним особам у зв'язку із втратою власності по причині військових дій доцільно розпочати із теоретико-правового аналізу основи зазначеної дефініції.

Отже, дефініція «принципи» походить від латинського слова «principium» – початок, закон. У сучасній правовій науці, принципи тлумачаться як вихідні, фундаментальні положення, орієнтири, перевірені теорією і практикою, які обґрунтовують, роз'яснюють і відображають зміст і взаємозв'язки між об'єктом та суб'єктом правовідносин» [5, с. 44].

О.П. Рябченко зазначає, що принципи державного управління універсальні, їх можливо застосувати для впливу на будь-який об'єкт як певну сферу суспільних відносин: економічну, соціальну, гуманітарну тощо. Згідно системного підходу кожен сферу можливо розглядати як систему з відповідними взаємозв'язками між певними підсистемами та елементами. Дослідниця підтримує ідею про існування різних підходів до класифікації і систематизації принципів управління та відзначає виділення трьох засад систематизації принципів державного управління: 1) виділення закономірностей, притаманних державному управлінню в цілому, а також закономірностей, притаманних кожному структурному елементу; 2) визначення взаємозв'язків між елементами державного управління; 3) вплив на здійснення спеціалізованої управлінської діяльності у відповідній сфері [6, с. 29].

Відомий вітчизняний науковець В.І. Курило, на підставі аналізу правовідносин у аграрному секторі економіки України, пропонує характеристику основних принципів правового регулювання відносин державного управління: державний протекціонізм, цільова державна підтримка, рівність у відносинах держави до усіх учасників економічних відносин; поєднання економічних і соціальних цілей публічного адміністрування, правова захищеність усіх груп суб'єктів суспільних відносин [7, с. 127].

Аналіз викладеної вище наукової позиції та інших існуючих думок дають підстави здійснити узагальнення про те, що принципи формуються у вигляді певних наукових положень, закріплюються

нормативно-правовими актами та застосовуються у теоретичній і практичній державно-управлінській діяльності. Розглядати принципи нормативно-правового забезпечення відносин відшкодування шкоди державою фізичним особам у зв'язку із втратою власності по причині військових дій доцільно, на нашу думку, шляхом поетапного теоретико-правового аналізу загальних принципів державного регулювання та організації відшкодування шкоди державою фізичним особам.

До загальних принципів державного регулювання відносин з фізичними особами нами відносяться принципи: 1) демократизму – означає необхідність прийняття рішення з відповідних питань в певній формі та відповідно до правової процедури, що може забезпечити оптимальне співвідношення економічних інтересів фізичної особи та держави; 2) правового плюралізму – полягає в максимальному врахуванні правових традицій і правової культури у вітчизняній сфері суспільно-економічних відносин; 3) пріоритету прав і свобод людини як основа сучасної державної соціальної політики; 4) законності, який характеризується як необхідність відносин держави з фізичними особами у суворому дотриманні норм закону; 5) соціальної спрямованості передбачає пріоритет соціальних інтересів над загальнодержавними у зв'язку із наявним конституційним приписом соціальної орієнтації нашої держави; 6) наукової обґрунтованості як здійснення взаємовідносин на основі наукового обґрунтування, тобто із застосуванням наукових підходів, методів, концепцій та прогресивного світового досвіду; 7) керованості та контрольованості передбачає наявність у державних органів реальних владних важелів впливу та контролю за діяльністю фізичних осіб.

Загальні принципи організації відшкодування шкоди державою фізичним особам у зв'язку із втратою майнової власності як вид регулювання суспільно-економічних відносин в Україні визначаються у Цивільному кодексі України:

– обов'язковість відшкодування у повному обсязі майнової шкоди як втрат, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, або які особа зробила, або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); а також доходів, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) (стаття 22);

– відшкодування шкоди у спосіб притягнення до відповідальності за завдання неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю однієї особи-правопорушника особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної особи (стаття 1166) [8].

Здійснений аналіз дає підстави здійснити узагальнення про те, що загальні принципи права відіграють важливу роль у механізмі адміністративно-правової охорони. Використовуючи такий спосіб адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, держава в особі органів державної влади «має можливість системно підходити до управління суспільними відносинами як до державного управління у цілому, яке являє собою органічно цілісну систему інструментів, за допомогою яких держава досягає відповідних цілей і вирішення соціальних, економічних і політичних проблем» [9, с. 26].

Як зазначає В.І. Курило, принципи значною мірою визначаються соціально-економічними умовами, що склалися в суспільстві та державі. Їх ігнорування призводить до того, що багато змін, що відбуваються в сфері суспільно-управлінських відносин, ще здійснюються, виходячи з суб'єктивних поглядів [8, с. 78]. Аналізуючи позицію вченого, слід зробити висновок, що на сучасному етапі воєнного стану необхідні нові підходи до визначення принципів формування правового механізму відшкодування шкоди державою фізичним особам у зв'язку із втратою власності по причині військових дій, які відбуваються на території нашої держави.

Аналіз спеціальних принципів відшкодування шкоди державою фізичним особам у зв'язку із втратою власності по причині військових дій доцільно розпочати з огляду статистичної інформації за проблематикою, яку надають Воронцова Ю. та Слободська Д. Зокрема, дослідниці зазначають, що в Україні офіційно зареєстровано понад 4,6 млн внутрішньо переміщених осіб, з них понад 2,5 млн – особи, які не мають змоги повернутися до своїх домівок, оскільки будинки або зруйновані, або перебувають на досі окупованих територіях чи територіях, де ведуться активні бойові дії. Також було зруйновано понад 250 000 житлових будинків [9].

На думку авторського колективу, зазначені дані не в повній мірі відображають реальні масштаби завданих руйнувань з огляду на недосконалість існуючого адміністративно-правового механізму фіксації втрати об'єктів майнової власності, а також відсутності достовірних відомостей із тимчасово окупованих територій та близьких до лінії бойового зіткнення територій, де продовжує проживати цивільне населення. Все це вимагає удосконалення адміністративно-правового регулювання досліджуваних відносин.

Отже, основним спеціальним принципом відшкодування шкоди фізичним особам у зв'язку із втратою власності по причині військових дій міжнародне та національне право, на нашу думку, визначають принцип наявності невідворотного обов'язку в заподіювача шкоди відшкодувати таку шкоду.

Наразі перед юридичною спільнотою постали виклики формування механізмів, які б ґрунтувалися на загальноновизнаних принципах міжнародного права та водночас мали не просто декларативний характер, а й могли б забезпечити реальну можливість отримати справедливу компенсацію постраждалим особам за рахунок країни-агресора. Джерелом відшкодування фізичним особами їх шкоди повинні стати численні російські активи, які знаходяться на території іноземних держав та були заморожені в межах реалізації міжнародної санкційної політики. Однак, наразі проблема полягає в тому, що юридичного механізму, який би дозволяв конфіскувати ці активи та передати їх на користь України для відшкодування збитків, завданих війною немає.

У зв'язку з тимчасовими труднощами щодо стягнення компенсації за пошкоджене майно фізичних осіб з країни-агресора по причині певної невизначеності світової демократичної спільноти, український законодавець намагається вирішити дану проблему шляхом застосування спеціального принципу забезпечення внутрішнього національного механізму виплат компенсацій населенню.

Зокрема, Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23.02.2023 р. № 2923-IX (надалі – Закон від 23.02.2023 р. № 2923-IX), який визначає правові та організаційні засади: 1) надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна; 2) створення та ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, спричинених збройною агресією рф. Джерелами фінансування компенсацій за пошкоджені та знищені об'єкти нерухомості будуть кошти державного та місцевих бюджетів України, кошти міжнародних фінансових організацій, інших кредиторів та інвесторів, міжнародна фінансова допомога, репарації або інші стягнення з рф та інші джерела, не заборонені законодавством України [11].

Відповідно до Закону від 23.12.2023 р. № 2923-IX отримувачами компенсації за пошкоджені/знищені об'єкти нерухомого майна як свою власність є фізичні особи-громадяни України: 1) власники майна; 2) замовники будівництва; 3) власники спеціального майнового права на неподільні житлові об'єкти незавершеного будівництва, майбутні об'єкти житлової нерухомості або особами, які сплатили часткову ціну такого об'єкта та на користь яких зареєстровано обтяження речових прав на такий об'єкт; 4) інвестори об'єктів будівництва, щодо яких отримано право на виконання будівельних робіт; 5) члени ЖБК, які викупили квартиру, інше житлове приміщення в будівлі, будинок садибного типу, садовий або дачний будинок кооперативу, але не оформили право власності на нього; 6) спадкоємці зазначених вище осіб [11].

У доктрині адміністративного права об'єктами, за які здійснюється компенсація визначаються житлові будинки, квартири та гаражі інші об'єкти нерухомого та рухомого майна, що стали непридатними для використання без економічно доцільного відновлення, а процедура компенсації включає подання заяви, відступлення права вимоги до агресора та вибір форми виплати (грошова чи на ремонт) [12].

На нашу думку, сформований на запропонованих принципах механізм відшкодування втрат фізичних осіб як власників майна максимально забезпечуватиме справедливість, оперативність, прозорість та повноту фіксації зазначеної процедури, що впливатиме на повноту та своєчасність компенсації.

Висновки. Першочерговим та основоположним завданням побудови та призначення законодавчої системи відшкодування державою шкоди фізичним особам за втрату власності по причині військових дій, як форми адміністративно-правової охорони таких осіб, є формування нормативно-правової бази регулювання таких відносин із дотриманням загальних та спеціальних принципів. Сутністю таких принципів повинна стати необхідність діяльності держави по захисту майнових прав фізичних осіб у суворій відповідності із законодавством, а розв'язання спорів має здійснюватися компетентними органами, публічно, з урахуванням пріоритетності прав людини. Пропонується внесення доповнення до статті 1 Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» щодо визначення терміну «спеціальні принципи» як встановлення організаційних та процедурних фундаментальних основ щодо надання компенсації власникам нерухомості, пошкодженої чи знищеної через агресію рф шляхом колегіальної публічно-приватної оцінки збитків та здійснення виплат за рахунок численних російських активів, які знаходяться на території іноземних держав та були заморожені в межах реалізації міжнародної санкційної політики (первинних джерел фінансування), а також із

сформованих фондів міжнародної допомоги, державного та місцевих бюджетів (вторинних джерел фінансування). На нашу думку, зазначені зміни активізують процес подальшої трансформації вітчизняної системи регулювання компенсаційних правовідносин.

Перспективою подальших досліджень за даною науковою проблематикою є аналіз правових механізмів виплати компенсації за завдану моральну шкоду, зокрема шляхом створення Реєстру постраждалих осіб, відомості якого у подальшому будуть використовуватися в процесі підготовки державою Україна позовів проти РФ, а також під час здійснення обліку отриманого постраждалими особами відшкодування за рахунок репарацій чи інших стягнень з агресора, або під час звернення таких осіб до міжнародного реєстру збитків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шрамко С.С. Правові механізми відшкодування шкоди жертвам воєнного конфлікту в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2024. Вип. 84: част. 4. С.371–376. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/53-2.pdf>. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.51>.
2. Курило В.І., Мушенко В.В. Адміністративно-правові засади реалізації проектів повоєнного відновлення України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2025. № 1. С. 18–24. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/17405580252704.pdf>. DOI: 10.25313/2520-2308-2025-1-10638.
3. Яковлева С. Відшкодування шкоди, заподіяної війною: можливості українського правосуддя. *Юридична газета online*. № 13-16 (771-774). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vidshkoduvannya-shkodi-zapodyanoyi-viynoyu-mozhlyvosti-ukrayinskogo-pravosuddya.html>.
4. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. С. 12–17. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626>.
5. Мушенко В.В. Адміністративно-правові засади реалізації принципів митного оформлення у системі митної політики України. *Підприємництво, господарство і право*. № 7, 2020. С. 158-162. URL: <https://ppr-journal.kiev.ua/archive/2020/7/28.pdf>. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.7.27>.
6. Рябченко О.П. Держава і економіка: адміністративно-правові аспекти взаємовідносин: Монографія / за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 1999. 304 с.
7. Курило В.І. Адміністративні правовідносини у сільському господарстві України: дис.... д.ю.н.: 12.00.07. / Нац. аграрн. універс. К., 2007. 419 с. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
8. Антикризове управління національною економікою: монографія/ І. Малій, І. Радіонова, Л. Ємельяненко та ін.. за заг. ред. І. Малого. К. : КНЕУ, 2017. 368 с.
9. Воронцова Юлія, Дарина Слободська. Відшкодування збитків цивільному населенню внаслідок війни: які є проблеми. *Юридична газета*. 20 листопада 2024. № 8 (786). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/vidshkoduvannya-zbitkiv-civilnomu-naselennyu-vnaslidok-viyni-yaki-e-problemi.html>.
10. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23 лютого 2023 р. № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>.
11. Сніжна Валерія. Закон про компенсацію за пошкоджене або знищене житло під час війни: що встановлено? Адвокатське об'єднання «Uniminds». 16 травня 2023 р. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/219567_zakon-pro-kompensatsyu-za-poshkozhdzene-abo-znishchene-zhitlo-pd-chas-vyni-shcho-vstanovleno.

Дата першого надходження рукопису до видання: 1.03.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації: 3.04.2026